

centra in Vlaanderen, waaronder Gent en Douai, die in deze publikatie behandeld worden door respectievelijk Marc Boone ('L'industrie textile à Gand au bas moyen âge ou les resurrections successives d'une activité réputée moribonde', 15-58) en Martha Howell ('Weathering crisis, managing change. The emergence of a new socioeconomic order in Douai at the end of the Middle Ages', 85-118). Beide auteurs gaan bijgevolg in op de visie van Henri Pirenne, die met betrekking tot Douai bovendien in ruime mate is afgeleid van het omvangrijk oeuvre van Georges Espinas.

Andere referaathouders nemen als uitgangspunt de meer recente autoriteit van Herman van der Wee, zeker wanneer ze handelen over andere dan de traditionele draperiecentra van groot formaat in Vlaanderen.

Aldus Peter Stabel, die het in zijn referaat heeft over de kleine draperiecentra in Vlaanderen van de veertiende tot de zestiende eeuw ('Décadence ou survie? Economies urbaines et industries textiles dans les petites villes drapières de la Flandre orientale, 14e-16e s.', 63-82). Meer bepaald gaat hij uit van het nog vrij recent economisch verklaringsmodel van Herman van der Wee, geheten 'product life cycle': dit model situeert de theorieën over de verstedelijking in de Zuidelijke Nederlanden in het perspectief van de evolutie van de industriële infrastructuur en vooral van de exportindustrieën, waarbij een cyclus samenvalt met een welbepaalde tijdsspanne.

Zo ook verder Hanno Brand, die in zijn referaat het probleem aansnijdt van de draperie in verval te Leiden in de eerste helft van de zestiende eeuw ('A medieval industry in decline. The Leiden drapery in the first half of the sixteenth century', 121 -147). Onder andere beroept hij zich op het terecht briljante boek van Herman van der Wee over de opgang van de Antwerpse markt. In dit werk wordt aangetoond hoe het verlies van afzetmarkten te wijten was aan de perikelen rondom de internationale handel met het *Balticum* en met Midden- en Zuid-Duitsland.

Een derde en tevens zeer recente autoriteit is John P. Munro, die door Patrick Chorley wordt geciteerd bij de aanvang van zijn referaat over de 'lichte draperieën' te Rijsel, Atrecht, Doornik en Valenciennes, doordat hij de herleving van de lichte draperieën op het einde van de middeleeuwen heeft bestempeld als 'het herrijzen van een oude Vlaamse nijverheid'. Eerlijkheidshalve moet worden gezegd dat de referaathouder zelf ook een autoriteit in deze materie is ('The 'Draperies légères' of Lille, Arras, Tournai, Valenciennes. New materials for new markets?', 151-165).

Vermits het thema van het colloquium (afzetmarkten en overlevingsstrategieën) in hoofdzaak de problematiek van de produktiecentra aangaat, was het te verwachten dat het louter commercieel aspect met slechts twee referaten veeleer stiefmoederlijk aan bod zou komen. Zo heeft Simonne Abraham-Thisse het over de handel in Vlaams laken in Noord-Europa ('Le commerce des draps de Flandre en Europe du Nord: faut-il encore parler du déclin de la draperie flamande au bas moyen-âge?', 167-204). Verder handelt Rudolf Holbach over de voor de laat-middeleeuwse draperieën zo cruciale factoren van het 'putting-out' en het 'verlegen' inzake de voorziening in grondstoffen en/of het toekennen van krediet voor de aanschaf van grondstoffen ('Some remarks on the role of 'putting-out' in Flemish and Northwest European cloth production', 207-249). Door de keuze van hun onderwerp vormen beide laatste referaten wel een uiterst passend sluitstuk op de bijdragen betreffende de produktiecentra.

J. P. Peeters

Vlaamse miniaturen voor Van Eyck (ca. 1380-ca. 1420). Catalogus, Cultureel centrum Romaanse Poort, Leuven, 7 september- 7 november 1993 (Corpus van verluchte handschriften

VI, Low Countries series IV; Leuven: Uitgeverij Peeters, 1993, xxii + 249 blz., ISBN 90 6831 516 1).

Deze catalogus is uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling 'Tover van de middeleeuwen. Vlaamse miniaturen voor Van Eyck' in het Cultureel centrum romaanse poort te Leuven. In tegenstelling tot de expositie worden de verschillende miniaturen hier niet gegroepeerd naar inhoudelijke boektypes zoals getijdenboeken of missalen, maar is getracht het 'landschap' van de Zuidnederlandse miniatuurkunst in kaart te brengen. Zo passeren steden als Brugge, Gent en Doornik, maar ook gebieden als Zuid-Vlaanderen, Brabant en de Zuidelijke Nederlanden de revue. In afwachting van verdere publikaties over dit onderwerp blijft het hier nadrukkelijk slechts bij een schets. Naast deze catalogus bestaat er nog een uitgave over dezelfde tentoonstelling die bedoeld is voor een breder publiek.

Het grootste belang van deze catalogus en de tentoonstelling is gelegen in het feit dat men een blinde vlek in de kunstgeschiedenis van het einde van de veertiende eeuw probeert in te vullen. De miniaturisten uit deze fase vormen de tot nu toe vrij onbekende voorgangers van de kunst van de Vlaamse primitieven, zoals Jan van Eyck en de Meester van Flémalle, die in de vijftiende eeuw tot een grote bloei zouden komen. Dit blijkt duidelijk uit het innoverende karakter van hun werk in iconografisch en stilistisch opzicht en door hun realistische vormgeving. De opkomst van het boek in de stadscultuur van Vlaanderen maakte deze ontwikkeling mogelijk. Voor de vrijgevochten burgerij vormde dit medium een mogelijkheid om niet alleen haar intellect, maar ook haar eigen prestige te vergroten. De rijke versieringen en illustraties onderstreepden deze rol alleen nog maar.

De kritiek op de opzet van deze catalogus ligt echter in het verlengde hiervan. De nadruk ligt hier duidelijk op handschriften met miniaturen (getijdenboeken en missalen) die geproduceerd zijn voor kloosters, onder andere in Engeland. Deze zijn ook duidelijk overvloediger aanwezig. De boeken over bijvoorbeeld heiligenlevens die bedoeld waren voor leken raken daardoor duidelijk ondergesneeuwd. Hierin komt echter de invloed van de opkomende stadscultuur en haar burgerij op de miniatuurkunst meer tot zijn recht. Het is dan ook bemoedigend dat er over enige van deze handschriften (zoals de Brugse *Legenda Aurea*) publikaties in het vooruitzicht worden gesteld. Een verdeling in boektypes, zoals op de tentoonstelling, had reeds met het uitgeven van deze catalogus het belang van dit soort geschriften kunnen aantonen.

Tenslotte vormt deze catalogus wel een goede handleiding voor het zo noodzakelijke verdere onderzoek. Niet alleen worden de verschillende manuscripten waarin de miniaturen zijn vervat, minutieus beschreven, maar ook wordt verwezen naar verdere literatuur en catalogi. De miniaturen zelf worden geanalyseerd, vergeleken met andere miniaturen en zo mogelijk geplaatst in een bepaalde groep uit een bepaalde stad, die voor de productie verantwoordelijk zou kunnen zijn. Dit duidt op een uitgebreid netwerk van artiesten. Over de individuele kunstenaar is daarnaast jammer genoeg vaak niets met zekerheid te zeggen. Uitgebreid en vooral creatief onderzoek van minder vaak door kunsthistorici geraadpleegde bronnen zoals bijvoorbeeld aktes van notarissen kunnen hierbij misschien uitkomst bieden. Afsluitend bevat de catalogus nog een handige lijst van de afbeeldingen en een register van de vermelde handschriften en persoonsnamen.

M. H. van Kuik